

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет обліку та фінансів

Кафедра політології, історії і філософії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти

бакалавр

на тему: «Політична система України у контексті посттоталітарної
трансформації»

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньою програмою
Політологія
спеціальності 052 Політологія
ступеня вищої освіти бакалавр
групи 1
Кондуфор Д. В.
Керівник: Некряч А. І.
Рецензент: Громадська Н. А.

Полтава 2025 року

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра гуманітарних і соціальних дисциплін

Освітня програма Політологія
Спеціальність 052 Політологія
Рівень вищої освіти бакалаврський

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Наталія СИЗОНЕНКО

16 травня 2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ
Кондуфора Дмитра Володимировича

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Політична система України у контексті посттоталітарної трансформації»

керівник роботи: доктор політичних наук, професор, професор кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін Некряч Анастасія Іванівна

Затверджено засіданням кафедри протокол № 20 від 21 травня 2024 р.

2. Строк подання здобувачем вищої освіти роботи 15 травня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: інформаційні джерела та наукові дослідження відповідно до тематики кваліфікаційної роботи

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

Розділ 1. Теоретичні аспекти посттоталітарного переходу.

Розділ 2. Політична система України її особливості.

Розділ 3 Тенденції та напрями розвитку України як демократичної правової посттоталітарної держави.

5. Перелік графічного матеріалу: схеми, рисунки, графіки, діаграми за темою та об'єктом дослідження.

6. Дата видачі завдання: 16 травня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір і затвердження теми роботи.	02.04.2024 р. – 30.04.2024 р.	
2	Складання та погодження розгорнутого плану та завдання на кваліфікаційну роботу	01.05.2024 р. – 15.05.2024 р.	
3	Опрацювання літературних джерел	16.05.2024 р. – 30.06.2024 р.	
4	Збір, вивчення і обробка інформації, необхідної для виконання роботи	16.05.2024 р. – 26.04.2025 р.	
5	Виконання теоретичних розділів роботи	16.05.2024 р. – 20.03.2025 р.	
6	Виконання дослідницького розділу роботи	01.02.2025 р. – 20.03.2025 р.	
7	Оформлення тексту роботи	09.05.2025 р. – 16.05.2025 р.	
8	Попередній захист роботи на кафедрі	16.05.2025 р.	
9	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень і пропозицій	17.05.2025 р. – 26.05.2025 р.	
10	Нормо-контроль	27.05.2025 р. – 28.05.2025 р.	
11	Захист кваліфікаційної роботи	16.06.2025 р. – 18.06.2025 р.	

Здобувач вищої освіти

(підпис)

Дмитро КОНДУФОР

Керівник роботи

(підпис)

Анастасія НЕКРЯЧ

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОСТТОТАЛІТАРНОГО ПЕРЕХОДУ	8
1.1. Поняття та сутнісні характеристики категорії «посттоталітарної трансформації»	8
1.2. Типи посттоталітарних трансформацій	13
1.3. Основні принципи забезпечення політичної системи в Україні	14
РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ	17
2.1. Основні механізми розбудови політичного устрою України	17
2.2. Сприйняття та ліквідація наслідків тоталітарного управління в системах влади	22
2.3. Східноєвропейський досвід подолання наслідків тоталітарного управління у політичній системі	24
РОЗДІЛ 3. ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЯК ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПРАВОВОЇ ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ ДЕРЖАВИ	27
3.1. Політичні напрями та тенденції	27
3.2. Засоби подолання наслідків переходу	29
ВИСНОВКИ	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	36

ВСТУП

Актуальність теми. Незважаючи на повномасштабну агресію, питання демократичної трансформації залишається нагальною проблемою подальшого розвитку України. Навіть зараз воно стоїть актуально як ніколи. Повоєнна Україна має бути принципово іншою, ніж попередні моделі держави. Загалом проблема демократичної трансформації протягом сучасної історії державотворення завжди була актуальною. Але принципово питання реалізації завдань трансформації по суті не вирішувалися. Цим і диктується потреба докладної розробки принципів та практичних механізмів здійснення необхідних трансформаційних змін.

Насамперед необхідно знову вивчити досвід інших країн щодо реалізації зазначених завдань. Найбільший інтерес, звичайно, представляють країни Центральної та Східної Європи. Їхній досвід представляє інтерес з кількох позицій. По-перше, на перших етапах перехідних процесів вони продемонстрували зразки успішної реалізації реформування політичної та економічної системи. Але далі процеси трансформації якоюсь мірою загальмували і зайшли в глухий кут. А в деяких, зокрема, Угорщині відбувся розворот до авторитаризму. І річ навіть не у проросійській орієнтації її керівництва. Країна все більше дрейфує в авторитарний бік.

Тому в сучасних умовах є нагальна потреба і негативного досвіду східноєвропейських країн. Очевидно, що для України потрібна своя модель побудови демократичної держави, яка враховуватиме, як власний, так і закордонний досвід інших країн. Саме цим і зумовлюється актуальність тематики представленої роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано на кафедрі гуманітарних і соціальних дисциплін. В рамках виконання проекту програми Еразмус+, напряму Жан Моне «Участь громадян та соціальний діалог як ключові фактори в розбудові сталих територіальних громад: успішні практики ЄС для України»

Метою роботи є визначення механізмів, принципів та засобів здійснення повноцінної демократичної трансформації в Україні.

Поставлена мета досягається шляхом реалізації таких **завдань**:

- визначити сутність категорії «трансформація» та її основні моделі;
- проаналізувати історичні аспекти попередніх етапів політичної трансформації в Україні;
- проаналізувати особливості сучасного стану політичної системи сучасної України;
- визначити особливості політичної трансформації країн Центральної та Східної Європи;
- з'ясувати напрями та принципи реалізації завдань демократичної трансформації у повоєнній Україні.

Об'єкт дослідження – політична трансформація як явище політичного життя.

Предмет дослідження – напрями та принципи процесу демократичної трансформації в сучасній Україні.

Методи дослідження були використані з урахуванням визначеної мети і завдань, обраних предмету та об'єкту дослідження. Зокрема, загальнонаукові (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція). Вони надають змогу проаналізувати діяльність сучасних інститутів політичної системи. Використання методів системного аналізу та структурно-функціонального дають підстави з'ясувати сутність інститутів політичної системи. Прикладні методи є основою для розроблення оптимальних форм діяльності інститутів політичної системи в сучасних умовах.

Огляд використаних джерел. Проблеми демократичних трансформацій завжди перебували в центрі уваги вітчизняних і закордонних дослідників різних історичних періодів. Серед закордонних учених насамперед слід відзначити праці А. Армоні, Дж. Маккоя та Е. Роллера. Вони докладно аналізували процеси трансформаційних змін в різних країнах.

Серед вітчизняних варто відзначити ґрунтовні дослідження наукового

колективу Інституту політичних та етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України. Серед них доцільно відзначити праці О. Рафальського, Г. Зеленько, М. Кармазіної, В. Литвина, О. Майбороди.

Наукова новизна отриманих результатів. Представлена робота є комплексним дослідженням проблем політичної трансформації в країнах Центральної та Східної Європи з критичним аналізом цього процесу. Також здійснена спроба визначення принципів та практичних напрямів демократичної трансформації політичної системи сучасної України.

Практична значущість дослідження полягає у визначенні механізмів та принципів здійснення завдань демократичної трансформації в умовах повоєнної України, розробці відповідних рекомендації щодо конкретних заходів розбудови політичної системи України, діяльності окремих політичних інститутів.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які поділені на шість підрозділів, та загальних висновків до роботи, а також списку використаних джерел, який розміщений на 4 сторінках (налічує 40 найменувань). Загальний обсяг роботи 39 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОСТТОТАЛІТАРНОГО ПЕРЕХОДУ

1.1. Поняття та сутнісні характеристики категорії «посттоталітарної трансформації»

Тоталітаризм – не демократичний різновид автократії, що характеризується повним контролем над суспільством. Базується на єдиній ідеології що є фундаментом суспільного життя, освіти. Асоціюється з жорстокістю та контролем державою над масами.

Ознаки. В силу історичного процесу вважається образливим терміном спрямованим на шельмування політичних опонентів, як серед держав так і серед внутрішньо політичних опонентів. В історії України було актуальним у другій половині 1990 х років при протистоянні національного фронту «Народного Руху» комуністичному реваншу.

Контроль держави над громадським та інформаційним простором. «Була б людна а стаття знайдеться» Подібним підходом вирішується державна політика в цих режимах. Обмеження або повна можливості виїжджати з країни, що є ознакою виключно тоталітарного режиму.

Однопартійність: повна або часткова заборона політичного плюралізму в середині держави. Макс Вебер, який розглядає патримоніальне управління державою як управління приватною власністю, коли політичне панування розглядається володарем як управління персональним підприємством, а політичні повноваження існують як частина його особистої власності, що може приносити постійний прибуток у вигляді податків і данини [37]. В історичній практиці існують приклади коли даним типом ідеології «самоназви» використовували самі політичні сили. До прикладу диктаторський режим Беніто Муссоліні в Італії за період свого правління неодноразово демонстрував та публічно наголошував що, дії уряду спрямовані на встановлення тоталітарного режиму в державі, за для безпеки та розвитку Італії.

Тоталітаризм не береться нізвідки. Його появі передуює суспільний запит на політичні зміни. Прикладом є вимоги до інтенсивного розвитку. Бажання наздогнати та перегнати лідерів у різних сферах. За для мобілізації ресурсів на виконання різних планових, тобто визначених державою-партією завдань. Активно використовують примусовий апарат для подолання дефіциту у всіх його проявах. Такий вид економічного підходу прийнято називати екстрактивним – тим що зосереджений на використанні діючих ресурсів без впровадження інновацій.

Політична трансформація – історичний процес змін, що постає як єдність декількох складових: трансформація політичної системи суспільства якісний перехід від однієї форми до іншої. Викликаний такий перехід в першу чергу суспільним запитом на подолання існуючого порядку. Ті ж сили що приводять тоталітаризм до влади як правило і призводять до його повалення. Цей процес можна охарактеризувати, як політичне відторгнення суспільством дійсного ладу, яке прагне позбутись неефективного класу, який створює більше проблем ніж вирішує. В українській науці свого часу зверталася увага на певний дисбаланс у кількості праць юридичної і політологічної спрямованості з явною перевагою перших аналізувався інститут президентства в Україні на матеріалах, що стосувалися каденцій Л. Кравчука та Л. Кучми [31].

В цілому питання ефективності є наскрізним у процесі дослідження приходу політики тоталітаризму до влади, існування її у визначених окремих реаліях, та повалення суспільством чи внутрішньо елітарним переходом тоталітарного режиму. Пом'якшення режиму також можна вважати процесом занепаду та завершення політичної дійсності, оскільки тоталітарна система подібна до греблі, і коли вона дає першу тріщину до краху лишається недовго.

Посттоталітаризм – стан після краху тоталітарного режиму у середині суспільства за кого починаються суспільні зміни політичного устрою, викликані рухом мас з низу чи зміною політичних еліт.

Характерний як перехідний тип режиму між тоталітарним та демократичним чи авторитарним. Переважно розповсюджений у

пострадянських країнах та країнах колишнього «соціалістичного табору». Такий режим чи тип державного устрою вбачає в собі елементи антикризової роботи в середині влади та суспільства, реформаторські ідеї, відсутність широкого застосування владою апарату примусу та насильства проти політичних опонентів.

Посттоталітарні країни переважно існують у просторі політичної нестабільності та невизначеності. Викликані ці причини переважно тривалою відсутністю політичних традицій місцевої демократії на всіх рівнях. Також важливим елементом є не рівномірність готовності державних та суспільних інститутів до політичних змін та підходів до управління. В таких умовах одні інститути впроваджують нові правила та розвиваються швидше за інші, що викликає вимоги більшої ефективності, або просто швидкості, до тих елементів держави, що прихильні старим ортодоксальним порядкам.

Посттоталітарний період виражений чітким протистоянням реформістів, що прагнуть змін, та реваншистів, що прагнуть зберегти старі порядки. У випадку з першими дієвим є принцип швидких та якісних реформ, які вважаються запорукою політичного успіху в середині нового порядку. Другі ж прагнуть повернутись до минулих устоїв, та сприймають посттоталітарний період не більше ніж тимчасову, буремну, політичну нестабільність, яка у результаті все одно призведе до повернення старого порядку. Посттоталітарні режими часто формують поляризовані групи впливу які заповнюють вакуум влади у середині держави. Вакуум влади – це ситуація коли найбільша та най важливіша частинна владного апарату системи чи інституційна одиниця раптово або одномоментно зникають з діючої системи прийняття рішень. У такому випадку най більш уповноважені чи найбільш підготовлені одиниці зобов'язані заповнити місце що з'явилося та прийняти на себе функції управління.

В економічному секторі держави така ситуація як правило призводить до створення олігархічного або монопольного становища в силу відсутності конкуренції та високого попиту. «Інститути політичного представництва і волевиявлення починають перетворюватися на прикриття груп

інтересів/впливу» [13]. Так само і у політиці подвійний переворот дозволяє сформувати діючу модель зміни влади, за умови рівних можливостей.

В іншому випадку для посттоталітарних країн характерним рішенням заповнення вакууму влади є створення авторитарного режиму. Так відбувається у системах що не змогли створити рівноправні та спів розмірні політичні інститути. В таких системах характерним є наявність слабкої опозиції, відсутність альтернативи в ключовий період. Як правило причиною повернення до тоталітаризму чи встановлення автократії є реорганізація чи відновлення апарату примусу, тобто законного способу розправи над політичними опонентами. В такому випадку перехід на демократичні рейки не вбачається вигідним та перспективним для еліти оскільки підриває їхні інтересу щодо утримання влади.

Якщо розглядати посттоталітарний період як політичний інтерес, то можна виокремити три основні точки де концентрується запит на зміни.

- 1) Відсутність можливостей знизу до гори
- 2) Відсутність можливостей зміни без втрат
- 3) Наявність сталих невирішених проблем.

Відповідно до першого відноситься відсутність соціальних ліфтів або закритість еліт в умовах соціально-економічних змін в середині суспільства в результаті зміни поколінь або технічного прогресу.

До другого інтересу відносяться вимоги можливості вільного альтернативного вибору. Коли населення та еліти можуть заміщати один одного та змінювати свій статус без погіршення існуючих умов. В такому запиті як правило є вимога ліберальних цінностей як фундаменту особистих прав громадян. Відповідно статус особи не визначається партійною ієрархією, а визнається власним усвідомленням та суспільством. Причиною цієї вимоги можна зазначити створення нових, чи не сприйняття старих сталих норм, та опозиційністю нових до єдиної тоталітарної ідеї. Митрополит УГКЦ Андрій Шептицький називав такий стан українства ще на початку ХХ ст. «моральною гемофілією» [19].

Третій пункт можна охарактеризувати як стале накопичення невирішених проблем. За часту ці проблеми відкладались, замовчувались чи ігнорувались. При кризі тоталітаризму вони призводять до формування кволої системи що неефективна по факту свого існування у нових реаліях, тому що при процесі її створення неможливо було передбачити усі виклики для режиму. За умов невизначеності та політичних переслідувань, як правило тоталітарні режими доводять ситуацію з відкладеними проблемами до рівня коли рішення їх ставить під питання виживання самого режиму, а за часту просто неможливе.

Серед політичних форм тоталітаризму існує окремий несистемний вид держав, які будуються на зовсім інших цінностях однак все ще зберігають повні ознаки тоталітарного устрою. Мова йде про держави теократії державна політична та культурна монополія яких ґрунтується на реакціонізмі та консерватизмі. В таких державах існують культурні або як правило релігійні передумови у суспільстві що викликають стійку базу для еліт. Ключовим елементом є монополія однієї сталої релігійної установи яка не признає або не допускає опозиційні ідеології та свідомо утримує владу.

Визначаючи ключові елементи тоталітаризму та посттоталітаризму варто розуміти, що ці елементи не є універсальними моделями і комбінуються залежно від політичних соціальних економічних релігійних та культурних обставин у суспільстві. Для посттоталітарного режиму ключовим фактором є процес відповіді на кризовий запит. В такій системі важливим є результат а процес мало контролюється адже діє в рамках мовчазної згоди всіх учасників. Тоталітаризм в свою ергу часто ставить на методи і прагне дійти до повного єдиного контролю а після заморозити систему аби уберегти її від зовнішніх впливів, і зробити її такою що не піддається сумніву чи критиці.

1.2. Типи посттоталітарних трансформацій

Розглядаючи види трансформацій та їх причини можна поділити їх на дві «внутрішньо елітні» та «суспільні». Прикладом першого є різні переходи та передачі влади що призводять до зміни напрямку, можливим пом'якшенням чи переглядом сталих поглядів влади на ситуацію у суспільстві, при цьому зберігається наступництво у питаннях політичного курсу з певним переглядом окремих положень. До другого типу можна віднести радикальні зміни від повного переходу режиму на нову структуру політичного управління. Формування нових інституцій та набуття старих новим змістом та силою.

Для суспільної трансформації є характерним термін «Colorrevolutions» у процесі якої змінюється правляча еліта. Даний термін вважається публіцистичним а не науковим. Характерним є ненасильницьке захоплення влади шляхом мирних протестів. Характерним прикладом є «Жасминова революція» у Тунісі, що призвела до суспільної перебудови державного устрою. Формування нового демократичного устрою у авторитарній або тоталітарній країні. Хоча подібний термін є продуктом ХХІ го століття, ідейне натхнення можна побачити у роботах Чикагської політичної школи у ХХ му столітті, та простежити у різних марксистських та близьких до них працях у ХІХ му столітті. Об'єднує ці всі праці один мотив: неминучість приходу подібного устрою політичної системи за умови наявності частини факторів. Увагу українських дослідників не оминули застереження зарубіжних політологів про ризики негативного впливу президентського правління (всенародне обрання президента і надмірна персоніфікація влади, небезпека протистояння президента і парламенту, яка саме і нейтралізується змішаними системами управління) [14].

При детальному перегляді наша держава має стійкі демократичні аспекти. В нашій країні відбувались «подвійні перевороти» з Хантінгтоном В першу чергу по при революційні процеси «colorrevolutions» після них відбувались чергові вибори в результаті яких влада змінювалась безкровно та у законний спосіб. Подібний результат є унікальним для країн посттоталітарного устрою. Оскільки

політична система в цих країнах не терпить невизначеності, то влада видко консолідується довкола певного центру впливу. В Україні це не відбулось і попри наявність сильного інституту президента в державі розподіл влади характерний для демократичних держав з виборними представниками відповідає європейським стандартам.

«У виборі форми правління відіграла свою роль також ціннісна інерція, переважання у суспільній психології таких речей, як самоусунення, відособленість, некомунікабельність, інертність, депресивність, відсутність уявлень про національний ідеал і національну місію. Такий психологічний фон сприяв утвердженню фасадної і риторичної демократії, позбавленої механізмів запобігання авторитаризму» [1].

1.3. Основні принципи забезпечення політичної системи в Україні

В основному законі України прописані ключові постулати та істини Української політичної системи. Відсутність таких принципів призводить до формування нестійких політичних формувань. Консервації правлячого політичного режиму. Серед всіх посттоталітарних держав що утворились в наслідок розвалу Радянського Союзу. Переважна більшість серед нових посттоталітарних країн почали схилитись до авторитаризму. В свою чергу Україна Молдова та країни Балтії є винятком.

«Наукові дискусії стосовно форми державного правління, яка встановилася та еволюціонувала в Україні від проголошення державної незалежності і до сьогодні, велися і продовжуються як у теоретичному, так і у прикладному форматі. Дослідження з цього питання вже мають доволі помітну бібліографію, яка, крім ряду монографій, включає також велику кількість статей і розділів у колективних працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Найбільш ґрунтовно висвітлено такі питання, що стосуються інституту президентства в Україні, як природа цього інституту та його еволюція» [7].

Постійний та безперервний демократичний процес на всіх рівнях в середині системи забезпечує її стійкість перед авторитарними тенденціями у суспільстві та серед політичних сил.

Відсутність потужного та всемогутнього апарату примусу як елементу влади, карального органу. Однак зі збереженням функції захисту державних інтересів. Незалежність силових структур у можливості проведення своєї діяльності, та наявність широкого спектру профільних незалежних відомств, що ведуть незалежну роботу та контролюють доброчесність один одного.

Наявність політичного плюралізму та всебічної пронизаності політичним процесом є безумовно позитивним фактором, що сприяє забезпеченню держави від одноосібного захоплення влади без згоди суспільства, тобто виборчого процесу.

Дотримання принципів представницької демократії та наявності чіткої системи приналежності та субординації. Ієрархія що пронизує систему управління і діє як елемент адаптації загального рішення для виконання на місцях. Важливим є елемент принципу одна задача сотня рішень. Що сприяє на ефективнішому використанню ресурсів та задоволенню потреб на місцях.

Постійна політична еволюція та зміна. Відсутність безальтернативних еліт на користь ротації кадрів за принципом відповідності інтересам та задачам. «На тлі цих змін загалом можна погодитися з думкою про «невизначеність» системи влади і про «несистемність» державного ладу в Україні» [4].

Наявність постійного кадрового голоду в усіх верхніх гілках влади по відношенню до всієї структури. Призводить до швидкого просування та росту різних суспільних проактивних верств населення та їх залученості у процес. Відсутність стійких політичних груп та сприйняття наявних як ворожого та шкідливого елементу.

Політичний та суспільний плюралізм в усіх можливих проявах. Переважно базується на захисті свободи слова з можливостями рівного представництва.

Відсутність державної цензури у ЗМІ. Різноманіття джерел інформації які ніяк не обмежуються незалежно від політичних переконань та упередженості,

окрім суто ворожих та радикальних по відношенню до існуючого устрою та державності як такої.

Захист прав та свобод як цінності що сповідується більшістю населення та відіграє значну роль у процесі прийняття рішень. У спробах поставити під сумнів цю цінність система отримує суттєвий спротив з боку суспільства, як реакцію на невдалий досвід відсутності прав.

Елемент «контр елітарного» спротиву як рушій до політичних змін. Наявність системної опозиції, що малочисельна але консолідована довкола цінностей іншого порядку. Як правило в Україні виступають як ядро для протестів у випадку спроби консолідації влади в одних руках та відсутності іншого свідомого каналу спротиву. «Неформальні структури скеровані правилами, що постають із взаємодії між акторами і можуть бути зафіксовані емпірично. Неформальні структури відрізняються від дій як таких у тому, що вони є порівняно тривалими групами ідей учасників (поточної взаємодії), до яких індивідуальні актори можуть чи вимушені пристосовуватися, коли діють» [36].

Різноманіття еліт та груп інтересів в середині влади на всіх рівнях, що не дозволяє консолідувати владу одній групі. У випадку спроб посадити одну групу іншою майже завжди втручається третя сторона для мінімізації ризиків.

В цілому переважна більшість населення вбачає в демократичному устрої елементи та важелі захисту своїх особистісних та суспільних інтересів. Відсутність єдиної загальної ідеології сприяє розвитку політичних думок в усі сторони з метою пошуку оптимальної. Наразі демократія вважається безальтернативною формою суспільного устрою, та засобом задоволення потреб переважної більшості суспільства. Реакція на загрози діючому етапу свідчить про свідомість вибору та усвідомлення подальших зисків та перспектив від збереження даної форми управління. Відсутність тиску та переслідувань сприймається як норма та постійно зазнає перевірки суспільством на відповідність інтересам.

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ

2.1. Основні механізми розбудови політичного устрою України

Розглядаючи це питання варто пояснити що за 30 років відмови від тоталітарного устрою пережила ряд трансформацій. Її умовно можна поділити на п'ять етапів.

Перший етап: Базувався на відході від тоталітарного підходу в бік демократичного устрою. Послаблення цензури та формування опозиційного до режиму крила. Для України це характерно у 1989 – 1992 роках. В цей період зароджувались нові самостійницькі державні інститути направлені на подолання проблем. Усвідомлення елітою хибності та безперспективності політики комуністичної партії. Набуття населенням реальних можливостей до представницької демократії. Створення вільних об'єднань що представляли малі та середні групи у політиці до цього ніяк не залучені до процесу прийняття рішень. Вагому роль починає набирати інститут президента: Адміністрація Президента України. Створюючись у 1991 р., АПУ замислювалася як робочий орган без конституційно визначених повноважень. Однак її структура фактично дублювала структуру Кабміну за предметними напрямками своєї роботи – економіка, зовнішні справи, регіоналістика тощо [23].

Другий етап побудований на конституційній стабілізації. Визначені нового суспільного договору, який легітимізував та упорядковував політичний процес в середині держави. Відповідним періодом був 1994 – 2000 роки. Цей період охарактеризується створенням та ухваленням суспільного договору між владою та населенням з приводу нового устрою. Цей процес відрізняється тим що вимагає детального опису та законодавчого погодження. Зазвичай слугує інструментом легітимізації нової влади та унеможливує повернення до старих порядків. Нова еліта сприймає цей час як можливість до стратифікації та розподілу сфер впливу за для уникнення концентрації влади в одних руках. В цей

період відбуваються перші потрясіння направлені на перевірку міцності та готовності суспільства до змін, його остаточного усвідомлення змін. Також це період перших політичних досягнень, швидких рішень, або демонстрація перших плодів реформ вимога яких була і причиною відмови від політики тоталітаризму.

Вагому роль відіграло створення апарату президента; Адміністрації Президента України. На початку це був дорадчий орган з секретарськими функціями, що застосовувався для спрощення діловодства. Поступово АПУ еволюціонувала від своєрідного центру забезпечення повсякденної діяльності глави держави, як це було при Л. Кравчуку, до потужного бюрократичного механізму, який почав впливати на всі сфери суспільного життя, а її глава метафорично вважатися «другою особою в державі» [4].

Третій етап це перші кризи нової системи викликані як правило швидкістю прийняття рішень або відкладенням їх же на перших двох етапах переходу. Формування стійкої та консолідованої опозиції на базі різних соціальних страт та еліт, однак на одному політичному полі. Від кризи першого етапу цю відрізняє тим, що полем протистояння вже є демократичний виборчий процес, що правда загострюється або поляризується. В такий період характерним є спроби повернення політичного тиску на опонента за допомогою адміністративного апарату примусу. З 2001 по 2010 рік це відбувалось в українській державі. Такі кризи є політичними і як правило призводять до простої зміни політичних ролей опозиції на уряд та навпаки. Для демократичних країн та країн що стають на демократичний шлях розвитку ключовим є відсутність політичних переслідувань опонентів та збереження системи стримувань та противаги незалежно від сторін політичного протистояння. В цей період важливим є збереження незалежності ЗМІ та відсутність прихильності апарату примусу до однієї зі сторін з метою використання проти іншої. Цей період Україна проходила спираючись на відносну системну м'якість та відкритість до нових експериментів залишаючи за собою варіант повернення до попередньої практики. Така варіативність проявлялась у постійному протистоянні

Президента України та Верховної Ради за повноту влади у прийнятті рішень. Верховний Суд так і не став арбітром у цьому протистоянні, а став заручником що ситуативно прийматиме сторону залежно від періоду часу. Прикладом є подальше скасування Верховним Судом конституційної реформи 2004 року у не конституційний спосіб, що призвела до одномоментної зміни, хоча і відповідає принципу подвійного перевороту влади. З іншого боку, зверталася увага на те, що не публічність їх ухвалення, з одного боку, заохочувала президентську довільність, а з іншого, – парламентську пасивність, яка виразилася протягом трирічного після конституції періоду у зменшенні кількості прийнятих законів. Крім того, президент фактично був уповноважений керувати заповненням ключових посад у виконавчій владі, а крім того, був наділений правом скасовувати урядові акти [34]. Ключовим є те що будь які зміни не є безповоротними у разі відсутності консолідації влади та силового апарату подібні дії дають тимчасовий ефект, який вирішується в період наступного електорального процесу.

Четвертий етап переходу це перевірка системи на внутрішню відповідність першочерговим запитам та вимогам. У разі посттоталітарного переходу до демократичного устрою для суспільства ключовим є протиставлення того що було з тим що стало та буде далі. Починається усвідомлення тенденцій та порівняльний аналіз з метою формування нової системи як такої що відбулась та вистояла в попередні три етапи. В разі перехресного аналізу між елітою владою суспільством в цілому та окремими зацікавленими проактивними групами громадян цінності яких стали ядром протесту проти колишньої системи визначається відповідність досягнутого результату початковим вимогам. Такий аналіз призводить до посилення протистояння та радикалізації політичних груп по відношенню один до одної наростає недовіра до політичного процесу як засобу вирішення початкових вимог. Для України таким періодом став 2010 – 2014 роки, коли тенденції та прямі кроки влади до авторитаризму, (що суперечило першочерговим вимогам першого етапу) призвели до несприйняття та конфронтації з інтересами населення в середині суспільства на більшість та

меншість, що в результаті не відповідала політичному представництву в середині держави. «Інституційні зміни політичної системи України: оцінка стану та напрями оптимізації» [11].

В цей період загострились політичне протистояння та з'явилися прямі політичні переслідування. Цей етап однаковий для всіх посттоталітарних країн. Вирізняється він тільки методами якими він вирішується. Безкровно у процесі виборів однак з завершенням політичної кар'єри діючого уряду а не переходом його в опозицію, як у попередньому етапі. Чи у процесі революції яка радикально захищає свої цінності у протистоянні з урядом що є у меншості. Про це можна детально ознайомитись у праці «Національна єдність у конкурентному суспільстві» [21].

П'ятий етап є доволі складним для розуміння, оскільки полягає в перевірці нової політичної системи на міцність зовнішніми викликами. В випадку України це протистояння збройній агресії російської федерації у період 2014 яка продовжується і надалі. Викликана ця ситуація переважно екзистенційним протистоянням двох систем Української демократії та Російського авторитаризму. Однак відповідає по всім пунктам п'ятому етапу. Перевірка злагодженості роботи суспільства та уряду у процесі реакції на загрозу. Чітке формування цінностей та безкомпромісних позицій (червоних ліній) що мають негласне погодження в середині суспільства. Визнання демократичного процесу як єдиного що призводить до зміни влади та безперервності цього процесу. Також це можуть бути не насильницькі форми перевірки системи на відповідність демократичному устрою. Як правило це визнання посттоталітарної держави світовим суспільством, іншими демократичними державами, а саме стійкою демократією. Сучасним є входження нової демократичної держави до «клубу держав» що приймають спільні рішення та визначають спільні інтереси та захищають інтереси один одного від третіх сторін. Найвищою формою може стати залучення нещодавньої посттоталітарної країни до органів контролю та організацій що слідкують за збереженням демократичного процесу в інших країнах. Ділитись демократичним досвідом з третіми учасниками процесу.

І хоча ці три етапи є послідовними і плавно витікають один з одного, в контексті кожної держави вони мають власні часові рамки. Деякі посттоталітарні держави залишаються на третьому етапі десятиліттями і не відчувають змін оскільки не мають ані суспільного запиту на подальший демократичний рух, ані кризових ситуацій що причинили б початок перехресної перевірки всіх учасників процесу. Такі держави існують у постійному виборному процесу з стійкою владною ротацією на керівних посадах. Тобто зберігають відносну відкритість еліт. Так само можна віднести країни з постійними змінами політичних ролей опозиції на владу без істотних наслідків чи виклику кризою. «Політичне поле України у ситуації суспільної кризи: влада, опозиція, політичні партії, громадські організації» [26].

Варто зазначити, що на кожному з п'яти етапів зберігається можливість переходу посттоталітарної влади до автократичного режиму. «Суспільна потреба у національному лідері підсилювалася тією обставиною, що, крім побудови демократичних та ринкових інститутів, довелося вирішувати питання національного і державного будівництва» [17]. Це відбувається в процесі формування чи переходу до нового етапу як виклик новій системі. В процесі консолідації влади в одних руках, тривалого застою політичного та суспільного устрою, запиту населення на швидкий розвиток без зобов'язань, наявність харизматичного політичного лідера з зрозумілою пропозицією на виклик – все це призводить до авторитарних схильностей. «Державне політичне правління і національна єдність» [6]. Авторитарна диктатура дає прості рішення на складні питання не враховуючи заперечень чи контраргументів, а діє в ультимативній формі.

В Україні були кілька періодів близькості до переходу на авторитарний устрій. Найблищим з них було ухвалення «диктаторських законів» у січні 2014 року, що правда призвело до швидкого спротиву системи що не збиралась ставати на авторитарні рейки. Крім того критичним для нашої держави був період другого етапу коли президент Леонід Кучма маючи авторитарні схильності, в результаті процесу конституційних обговорень, щодо нового

суспільного договору про лобіював створення «інституту президента» як органу, що існує поза системою стримувань та противаги, проте має істотний вплив на політичний процес в цілому. Однак система вистояла та довела прихильність до демократичного процесу як безальтернативної системи задоволення інтересів широкої страти населення.

2.2. Сприйняття та ліквідація наслідків тоталітарного правління в системах влади

Провідною думкою за останні 20 років є впровадження євроатлантичної інтеграції України. Подібні процеси завжди вимагали впровадження та відстоювання демократичних принципів влади. Провідними напрямками впровадження демократичних практик стали всі гілки влади у різній мірі. Вища Рада Правосуддя у судовій гілці. Нове виборче законодавство що вимагає гендерну рівність у виборчих списках для всіх виборних представників законодавчої влади. Діяльність наглядових рад з питань євроінтеграції у різних міністерствах, як запорука демократизації виконавчої влади та убезпечення її від тоталітарних проявів. «Демократизація політичних інститутів і суспільний розвиток в Україні» [3].

Істотної кризи зазнала політична культура у сфері прикладного застосування. Тривали час наукове середовище звертало увагу в бік «законодавчого крющкотворства» та «диктатури законників» тривале засилля цих груп не сприяло створенню унікальної самобутньої української політичної культури. «В українській науці свого часу зверталася увага на певний дисбаланс у кількості праць юридичної і політологічної спрямованості з явною перевагою перших» [8].

Критичною та пов'язаною з сприйняттям в Україні усіх аспектів переходу є продукування та відтворення «вивченої слабкості суспільства» системної недієздатності громадян протистояти владній машині як елемент політичного

конформізму притаманного тоталітарним та пост тоталітарним суспільствам. «Групи, лідерами та уособленням яких були такі представники великого капіталу, як О. Волков, І. Бакай, В. Медведчук, Г. Суркіс, В. Пінчук, стали одночасно і головними інвесторами, і організаторами, і реалізаторами проекту переобрання Л. Кучми» [18].

Насправді це похідна від моральної слабкості та інтелектуальної ліні. Боротись з подібними схильностями можна демонструючи результат роботи малих про активних груп серед суспільства. Залучаючи їх як сторонніх експертів чи фокус груп. Залучення цих учасників демонструє готовність владної системи бути відкритою для нових пропозицій.

Тривалий час Україна перебувала під істотним впливом інституту президента, який існував поза межами гілок влади, однак був легітимним та легальним інститутом обраним народом на демократичних виборах. Це і призвело до ключової кризи. Президент намагався впроваджувати популістичну політику інколи звертаючись до авторитарних методів управління. «Антрепренерська система взагалі гармоніює з плюралістичною демократією, доповнює її та є її базовою “кадровою технологією”. На політичному ринку претендент в еліту поводить себе як підприємець: він “пропонує” себе як політичний товар в обмін на легітимацію своїх повноважень громадянами»[15]. Легальність АПУ нині Офісу Президента України (ОП) гарантувалась мовчазною згодою усіх інших учасників виборчого процесу. Маючи авторитарне та тоталітарне минуле українське суспільство має ретельно слідкувати за діяльністю цих органів. Формування системи стримувань та противаги діє на користь державі та її розвиваючимся інститутам демократії та залученості громадян.

2.3. Східноєвропейський досвід подолання наслідків тоталітарного управління у політичній системі

Для більшості посттоталітарних держав у Європі характерним було відокремлення колишньої владної верхівки від нових демократичних інститутів. Повний перезапуск державних інститутів невідривно від політичних та соціальних реалій. Прикладом стали заборона колишнім партійним діячам займати керівні посади у Польщі, що забезпечено швидкий та відносно спокійний перехідний період до демократичного устрою. «Політика суспільних реформ: стратегія, механізми, ресурси» [24].

При переході до демократичних інститутів ми передбачаємо що будь який режим проявляв нестабільність певний час. При наявності зовнішніх факторів можуть починати рух і національно налаштовані групи.

При наявності свідомого політичного класу цей перехід відбувається майже миттєво. З історичної точки зору подібні режими стають свого роду проміжними «тимчасовими» чи наступниками режиму, що змінився. Обмін кращими практиками призводить до розповсюдження ідей демократичного управління та його домінування над авторитарним не ефективним управлінням.

Прикладами можуть стати ситуативні чи послідовні умови що сприяють : розвитку демократичних підвалин у суспільстві, послаблення чи не сприйняття репресивних заходів, незадоволені еліти що приєднуються до демократичного руху. Наявність контр еліт у польському суспільстві, а саме руху «Солідарність», як консолідованої опозиційної сили з системним підходом або як у випадку з тією ж солідарністю ми бачимо системне несприйняття влади та діючої політичної системи. Для цього прикладу характерним є прямо виражені вимоги що передбачали якщо не повалення режиму, то зменшення його ваги до неприйнятною для режиму планки. Самі режими існують у парадигмі постійно стискаючої спіралі, для таких режимів характерним є постійне та системне підвищення планки та тиску на населення. Однак в цьому ж і полягає слабкість тоталітарних режимів.

Якщо режиму потрапляється інститут чию діяльність неможливо подавити, зменшити чи дискредитувати режим входить у конфронтацію з цим інститутом у боротьбі з яким режим і демонструє свою слабкість та нестабільність. У випадку Румунії та Польщі таким інститутом виявилась Католицька церква. Саме вона виступила каталізатором протистояння режиму що перебував в екзистенційній боротьбі з комуністичними режимами. У випадку з поваленням авторитарного режиму в Румунії протести в західних районах були системними однак коли влада проявила пряму агресію проти беззаперечного фундаментального, об'єднуючого інституту в суспільстві це викликало кризу авторитету. В такому випадку перемагає духовний чи релігійний кластер. До прикладу можна взяти повоєнні вибори у Західній Німеччині. Де переважна більшість кандидатів опонували режиму чи будували свою політичну агітацію серед релігійних громад. До того ж цей перехід характерний не тільки для християнських суспільств. В Тунісі протести почались після того як один з місцевих торговців привселюдно спалив себе та записав це на камеру. На той момент інтернет виступив місцем де заклик такого роду був сприйнятий як об'єднуючий. І всього за декілька днів окрема трагічна історія об'єднала тисячі людей в бажанні висловити своє не задоволення та накопичені вимоги в бік влади. Крім того подібні вимоги мали окрім підтримки мас, ще й підтримку системної опозиції.

Однак говорячи про перехід та подолання авторитарних режимів варто навести приклад Ісламської революції у Ірані 1979 року. Їй також передувала затяжна політична криза і наявність широкого спектру політичної опозиції з різних питань. Однак важливим тут є порівняння. Ісламська революція стала прикладом того як системна але не консолідована опозиція, а саме ліберальні та про демократичні сили, що протестували проти авторитарного монархічного режиму, програли несистемній консолідованій опозиції, а саме ісламським фундаменталістам, які мали те чого бракувало демократичному руху: «інститути з авторитетом та консолідовані опозиційні вимоги, що перетягнули в свій табір та консолідували весь протестний рух. Ґрунтовна праця Наталії Костенко, у

форматі «нова нормальність страждання та справедливості» [16], яку можна вважати латентною формою патерналізму детально розкриває усі аспекти політичного та культурного симбіозу.

Дивлячись на досвід інших країн ми не можемо оминати досвід Чехословаччини коли внутрішні вимоги призвели від свідомої відмови від тоталітарного стилю управління, при тому що запит на ці вимоги був продиктований національною правлячою елітою. Однак подібні реформи не мали системного продовження в наслідок радянського вторгнення в країну що прямо рухалась в бік соціалістичної демократії.

Серед пострадянських країн великої уваги заслуговують країни Балтії. Їх демократичний перехід ґрунтувався на низці важливих аспектів: наявності національної більшості на території що виступала проти центру контрольованого етнічною меншиною для цього регіону. Наявністю тривалої власної політичної системи впродовж 20-х – 30-х років ХХ-го століття. Сприйняття діючого політичного режиму як нав'язаного дало змогу національно свідомій опозиції не тільки отримати підтримку місцевого населення а й запропонувати прямі вимоги до змін. Однак розрив був важким, до прикладу Латвії довелось обмежити етнічну меншину (росіян) у громадянських правах з метою забезпечення національних інтересів. І хоча подібний крок аж ніяк не є демократичним, сама мета цього рішення призводить не тільки до збереження незалежності держави, а й до політичної стабільності, що забезпечується постійними, конструктивними та демократичними виборами. Нині держави Балтії зосереджені не тільки на розбудові власної ідентичності а й на подоланні економічних проблем викликаних десятиліттями тоталітарного управління. Широкого поширення набув інструмент участі у наднаціональних об'єднаннях, що допомагає зберігати демократичні елементи в середині держави. Також дає привілеї за рух у бік інклюзивних та широкого залучення до політичного процесу малих та середніх консолідованих груп.

РОЗДІЛ 3

ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЯК ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПРАВОВОЇ ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ ДЕРЖАВИ

3.1. Політичні напрями та тенденції

Україна здійснила свідомий перехід на демократичні рейки і обрала відкритий виборчий процес як основний постулат легітимності влади на всіх рівнях. Легальність же забезпечується тим. Що Україна є правовою державою з розподілом влади та від нещодавно і децентралізованою державою.

Реформа Децентралізації призвела до повалення тоталітарного адміністративно територіального устрою, що базувався на чіткій вертикалі з купою проміжних дублюючих рівнів. Ґрунтовно можна ознайомитись: «Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності» [25].

Окремої уваги у посттоталітарному переході заслуговує стала стійке збільшення політичного конформізму та абсентеїзму серед громадян. Україна не є виключенням з цього правила. Динаміка виборчих процесів, що є безумовним маркером стійкої демократичності суспільства та політичної системи, свідчить про зменшення зацікавленості населення в участі у виборчих процесах на всіх рівнях. Паралельно проведені автором дослідження свідчать, що громадяни з більшим бажанням асоціюють себе з переможцями виборчих перегонів, у день голосування, однак на дистанції відмовляються бути прихильниками діючої влади і прагнуть змін. Також вагомим є факт, що на протязі останніх 30 ти років системно зменшується явка виборців, і хоча до середньо-європейських 15% виборців Україні ще далеко. Однак тенденція зберігається. На останніх виборах до місцевого самоврядування середня явка склала 29% виборців. Що є суттєвим зменшенням порівняно з першими незалежними виборами на початку 1990х де явка була 80%. Зокрема це більш детально висвітлено у праці: «Тридцять років української багатопартійності (кінець 1990 – початок 2020 рр.)» [12].

Системними стали формування регіональних еліт, що є безумовним маркером демократичного політичного процесу. Ключовою ознакою все ще є політична мобільність та відкритість влади. До прикладу Політичні ліфти та ротації кадрів у центральних органах влади призводять до формування структурного кадрового голоду на нижчих щаблях влади на місцях, а запит на кваліфіковані та компетентні кадри створює швидке просування на верх компетентних молодих кадрів.

Інститути громадянського суспільства в країні розвиваються не рівномірно та скачко подібно. Залежить переважно від політичних та соціальних запитів окремих проактивних груп.

Провідною в цьому питанні є думка щодо ІГС М. Іванюк. Вчений говорить, що за умови розгляду громадянського суспільства крізь призму протиставлення «держава – суспільство» на перетині приватних та державних інтересів громадянське суспільство стає не лише соціально-економічним гравцем, а й політичним. Тож автор дає таке визначення інститутів громадянського суспільства (ІГС): «система незалежних або автономних від держави інститутів і відносин, заснованих на свободі особи, політичному плюралізмі та демократичній правосвідомості» [10].

«У КПК України 1960 р. було передбачено, що обвинуваченим вважається особа, щодо якої є відповідна постанова. КПК України 2012 р. визначав, що обвинуваченим є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду. Тобто під час досудового розслідування у статусі підозрюваного могла бути особа, якій вручили повідомлення про підозру. Після повідомлення особі про підозру слідчий отримує право застосувати до підозрюваного заходи забезпечення кримінального провадження, серед яких затримання особи є один із таких заходів. За винятком затримання, застосуванню щодо особи запобіжного заходу повинно передувати повідомлення їй про підозру. І повідомлення про підозру – це результат дій слідчого та прокурора щодо оцінки наявних у матеріалах кримінального провадження доказів» [29].

3.2. Засоби подолання наслідків переходу

Перехід від тоталітарного та авторитарного режимів супроводжується наявністю вимоги, суспільного запиту, узгодженості з елітами, кризою діючої системи. Запит громадянського суспільства на зміни є ключовим для розуміння можливості переходу на демократичні рейки. Швидкість адаптації суспільства до нових вимог визначає готовність до такого переходу. Розглядаючи останні, проведені вже під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну, комплексних досліджень та аналізів щодо стану громадянського суспільства можна розглянути дослідження К. Зарембо та Е. Мартіна [39].

Первинним фактором діяльності є відсутність тиску, що породжує упевненість у персональній безпеці окремих учасників. Данні учасники починають формувати групи інтересів, що сприяють відтворенню та зростанню новітніх політичних ідей у посттоталітарних системах. Наслідками такого підходу є політичне різноманіття партій створених за ініціативи груп інтересів (20% населення), які конкурують за увагу усього громадського суспільства (решти 80%). У таких системах замученість громадянина до суспільного життя підтримується на всіх рівнях влади та у будь якому вигляді. Литовський досвід свідчить що роз'яснення молоді про принципи суспільного та політичного устрою сприяє структурованому розумінню компетенції кожного державного органу, що забезпечує широкі верстви населення від політичних маніпуляцій. В таких системах молодь активно починає приймати участь не тільки в політичних рухах а і долучається до конструктивної роботи з громадянами у якості державних службовців на місцях та у волонтерських програмах переважно за власної ініціативи.

Реформа судової системи у посттоталітарних системах зазвичай є болючою темою, адже влада закону є доволі зручним інструментом для швидких рішень. Проблемою є етична та не державницька позиція суддів Україні. Оскільки вони не обираються народом на відміну від інших гілок та інститутів які мають спів розмірні повноваження. Судді переважно відчують лояльність

до тих структур суб'єктом висування яких і був окремий суддя. Така форма лояльності не має нічого спільного з демократичними інститутами а має прями автократичні тенденції. Судді мають бути виборними зокрема судді з господарських питань. Крім того Судді мають бути під жорстким етичним контролем з боку суспільства Вплив суддів на справи є монопольним та важливим державницьким процесом. «Однак суди часто свідомо затягували розгляд справи в угоду окремим учасникам. Крім того, численними стали випадки залучення додаткових доказів до матеріалів справи без будь-яких обґрунтувань поважності подібної дії навіть на етапі апеляційного чи касаційного перегляду» [2]. Подібні тенденції не тільки сприяють зменшенню «кредиту довіри» до судової влади а і є ганебною тоталітарною практикою що не повинна бути притаманна демократичній державі.

«Держава і громадянське суспільство в Україні: пошук концепції співпраці» [5]. На відміну від судової влади, де співпраця з активістами та громадськістю ведеться як правило слабо та у доволі вузькій площині, для суттєвих змін в Україні набула поширення важлива політична страта, Громадські організації (ГО) та некомерційні установи що співпрацюють з владою на добровільних засадах та сприяють створенню нового спільного «розширеного» «інклюзивного» політичного простору. Ці установи комунікують з владою та сприяють впровадженню суспільно важливих рішень. Влада ж в свою чергу отримує легітимізацію та підтримку знизу своїх дій та реалізує власні проекти спираючись на проактивну громадськість . Серед держав можна розрізнити демократичні та авторитарні системи за ступенем кількістю та приналежністю ГО до управління . У випадку якщо працюють переважно проурядові ГО що дублюють державну політику і є пропагандистським елементом режиму характерні для автократичних режимів. Для режимів що не сприяють розвитку та ігнорують діяльність ГО на системному рівні характерним є тоталітарний устрій. В свою чергу якщо ГО є незалежними широкими та рівно залученими в процес то це є ознакою здорового демократичного процесу в середині системи.

В українській політології утвердилося розуміння семіпрезиденталізму у версії Дж. Сарторі: всенародне обрання президента, поділ ним владних повноважень з прем'єр-міністром, незалежність президента від парламенту, крім відсутності права на одноосібне правління, незалежність прем'єра і Кабінету Міністрів у питаннях, в яких вони залежні від парламенту, наявність системи противаги у виконавчій владі [9]. Подібна система неодноразово призводила до політичної кризи, оскільки посади міністрів та голови уряду розподілялись незалежно від компетенції осіб що обіймали посаду а у проекції владної коаліції, що за часту була ситуативним утворенням. Фактично президент втручається у виконавчу владу як у свою царину. За виключними моментами коли прем'єр міністр був креатурою президента, тоді президент міг вести одноосібну політику що призводило до кризових явищ у середні держави . Запит на президентсько парламентську а пізніше на парламентсько президентську форму правління не вплинула на саму систему. Вона продовжувала діяти як пиріг який ділять ще до того як він стає готовим. Ефективність таких органів є надзвичайно низькою оскільки вони впадають в пряму залежність та внутрішню конкуренцію за увагу лідера групи. Демократичним було б збільшити незалежність Кабінету міністрів, та збільшити вимоги до осіб що претендують на посади. Цікавою практикою було б спільне засідання з головуванням президента та прем'єр міністра. Окремої уваги заслуговує незалежність та свобода дії кожного окремого міністерства у питанні впровадженні політики.

Первинною є робота на місцях у питанні подолання негативного досвіду державного управління на місцях у період тоталітаризму. Неурядові організації є ключовим фактором перехідного періоду, адже вважається що вони є гарним джерелом кадрового резерву для політичних рухів, та зберігають про активну позицію відносно громадського руху та захисту демократичного устрою проти автократичних проявів уряду. Наголошують на секторах державного управління які мало розвиненні, та радять як їх реформувати в найкоротші терміни, аби вони відповідали суспільному інтересу. Провідною умовою є залучення цих установ

до процесів відбору кандидатів на посади, ради громадського контролю, консультаційні ради, волонтерські організації.

Формування та діяльність Неурядових організацій (НУО) призводить до розвитку критичного рівня політичної участі у політиці не політичними акторами. Діяльність активістів поза виборчим процесом у вирішенні питань що стосуються суспільного життя та їх відокремленість від політики сприяє розвитку особистості та її громадянської позиції. «Так, досягнення інституційної спроможності розглядається також в аспекті досягнення кожною НУО належного рівня фаховості (професіоналізації), що в сукупності підсилюватиме сектор загалом» [20].

Громадянське суспільство як антиоксидант токсичної поляризації у повоєнній Україні. Громадянське суспільство може стати носієм як демократії, так і авторитаризму. На початку ХХІ століття сформувався науковий напрямок, представники якого (Шері Берман, Аріель Армоні, Ділан Райлі, Хуліо Фернандес, Дарон Аджемоглу, Джеймс Робінсон та інші) наголошували на тому, що детермінація громадянським суспільством саме демократії не є обов'язковою. Так, Армоні в роботі «Сумнівний зв'язок: громадянська участь та демократизація» робить наголос на тому, що хорові об'єднання, ветеранські організації та спортивні клуби у Веймарській Німеччині сприяли розповсюдженню нацизму. Чисельні громадянські організації в Аргентині, на жаль, не сприяли консолідації суспільства та працювали на дефрагментацію громадянського суспільства, що закінчилося встановленням режиму хунти та «Брудною війною» влади з власним народом (1976–1983 рр.). А участь громадських організацій в геноциді народу Тутсі в Руанді (1994 р.), коли за 100 днів було вбито 0,8 млн. осіб, взагалі вражає масштабами своєї трагічності [35].

Якщо розглядати результати посттоталітарного переходу в цілому, то можна описати його як розширення свобод через збільшення політичних акторів, свободу висловлювання та самовираження, повагу індивідуальності та свободи особистості.

ВИСНОВКИ

Посттоталітарний перехід нерозривно пов'язаний з системною кризою влади. Формування посттоталітарних систем відбувається як правило на базі суспільного запиту.

Світовий досвід доводить що посттоталітарні системи не стійкі та тяжіють до автократії з культом особи.

Посттоталітарний перехід є тривалим процесом рефлексії суспільства. Це викликано пошуком правильного підходу та поєднанням провідних політичних ідей знизу та проактивної меншості та згоди еліти на трансформацію.

Політична система України є доволі хиткою з постійним дисбалансом на користь двох діючих центрів впливу. Президент як голова держави з широкими повноваженнями. Верховна Рада як єдиний колегіальний представницький орган. Протистояння цих інститутів і формує політичне життя. Однак ключовою проблемою є відсутність політичних традицій та наступництва ідей серед політиків. Діюча система є повністю посттоталітарною в усіх її аспектах. Важливим елементом також є відносна відкритість еліт що зберігається в Україні.

Демократичний перехід є позитивним елементом Української системи адже сприяє широкому залученню різних верств населення на допомогу державі.

Євроатлантичні прагнення України сприяють формуванню та упорядкуванню саме демократичних інститутів, що допомагають політиці тримати баланс системи стримувань та противаги і не дають сприйняття авторитарним лідерам.

Нажаль зберігається нестабільність у питанні участі громадянського суспільства. Активно діють громадські організації (ГО), однак діяльність у суспільстві не урядових організацій все ще лишається обмеженою. Для таких організацій важко знайти підтримку серед аполітичних кіл, однак їх роль у вирішенні питань соціального характеру лишається великою. Діяльність ГО у посттоталітарних країнах східної Європи свідчить про їх важливість для

збереження участі населення у політиці і не допущення конфронтації та поляризації між різними елітами в середині держави, як гаранта рівного та чесного політичного процесу.

Відсутність авторитарних або посттоталітарних реваншистських рухів в Україні свідчить про наявність широкого не сприйняття ідей у середині держави та серед системи управління. Прагнення до демократичного управління як єдиного універсального джерела вирішення суспільних запитів допомагає Україні лишатись демократією з вільними виборами.

Наявність вільних джерел інформації, та доступ до них, свідчить про наявність різних груп впливу, що не дозволяють концентрувати всю повноту влади в середині системи. Протистояння цих груп у медійному просторі дозволяє зберегти опозиційну протилежну думку та дає можливість висловити свою незгоду.

Відсутність політичних переслідувань проти опозиціонерів дозволяє владі змінюватись у виборчий спосіб. Влада залежить від виборів. Безпека всіх учасників виборчого процесу гарантована на протязі всіх етапів переходу. Переслідування та тиск не притаманні демократичним державам а отже Україна є демократичною державою з вільними виборами. При цьому створення консолідованого підконтрольного силового апарату ускладнене різноманіттям та складністю системи призначення де задіяні декілька, за часту опозиційних один до одного, акторів. Дві революції відносно безкровних свідчать про прихильність силового блоку та системи примусу виключно інтересам держави а не конкретних еліт.

Принцип «подвійного перевороту» свідчить про наявність стійкого інституту виборів в державі, та можливості зміни влади на опозицію.

Українське суспільство вистояло проти авторитарних рухів в середині та стійкою силою стверджує своє право на існування серед європейських демократичних держав.

Україна відкрита до пропозицій щодо покращення діючої системи демократії з широким залученням населення у різних формах. Важливим є

участь населення на всіх рівнях прийняття рішень та наявність власної системи стримувань влади від поганих дій в бік суспільства.

Принципом політичної стабільності та суспільного консенсусу в середині держави є баланс інтересів та право на протест. З цими елементами влада та населення активно борються з реваншизмом та автократією протидіючи маніпуляціям з боку популістів та радикалів. Діяльність системної опозиції дуже важлива однак провідну роль в обох українських революціях відігравала молодь, та несистемна опозиція що мала сталу структуру та стійке переконання у своїх позиціях.

Загалом структура влади є похідною від суспільного договору між населенням . Крім того існують різні надбудови що діють в середині системи і рухають колесо. Стимування та противаги дають рух системі і не дозволяють еліті «за бронзовіти». Суспільний запит на зміни змушує формувати актуальні програми дій. Відсутність «єдиноначалія», в поєднанні з широким активним населенням дозволяє підтримувати постійний контроль над елітою та дає доступ до еліти кращим та активним її представникам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабан Р. Політичний режим в Україні в аспекті суспільних цінностей. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 6 (62). С. 253–267.
2. Гуйван П. Д. Справедливість судового розгляду: темпоральні аспекти у світлі європейських підходів. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 164.
3. Демократизація політичних інститутів і суспільний розвиток в Україні : зб. наук. праць / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 432 с.
4. Дем'яненко Б. Розвиток кратологічних знань в Україні. Корсунь Шевченківський : ФОП Гавришенко В. М., 2017. С. 500.
5. Держава і громадянське суспільство в Україні: пошук концепції співпраці : аналітична доповідь / за заг. ред. О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. 376 с.
6. Державне політичне правління і національна єдність : наукова доповідь / за ред. О. Майбороди. Київ : Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. 248 с.
7. Дмитренко М. А. Політична система України: розвиток в умовах глобалізації та інформаційної революції. Київ : Знання України, 2019. 544 с.
8. Зеленько Г. І. Дослідження інституту президентства у вітчизняних політологічних дослідженнях. *Політична наука в Україні. 1991–2016: у 2 т. Т. 2. Теоретико-методологічні засади і концептуальні підсумки вітчизняних досліджень / ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Київ : Парламентське вид-во, 2016. С. 142–171.
9. Зелінська М. Можливі моделі розвитку інституту президентства в Україні. *Політичний менеджмент*. 2017. № 3. С. 71–72.
10. Іванюк М. Розбудова інститутів громадянського суспільства в Західному регіоні України періоду незалежності : монографія. Луцьк : ВОГО Фонд місцевого розвитку, 2020. 168 с.

11. Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації : аналітична доповідь / за ред. Г. І. Зеленько. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 164 с.
12. Кармазіна М. Тридцять років української багатопартійності (кінець 1990 – початок 2020 рр.) Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 88 с.
13. Касьянов Г. Система владних відносин у сучасній Україні: групи інтересу, клани та олігархія. *Український історичний журнал*. 2019. № 1. 167 с.
14. Колодій А. Проблема вибору форми державного правління в Україні (в контексті конституційної реформи). Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2021. Вип. 3-4 (83-84). С. 196–199.
15. Коротков Д. С. Політична еліта України: становлення та розвиток у виборчому процесі. Харків : Вид-во ХНЕУ, 2021. 42 с.
16. Костенко Н. Всередині та поза межами ідентичності в культурному досвіді пандемії. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 2. С. 5-21.
17. Литвин В. Політичне лідерство: теорії і реалізації сучасного світу. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 5–6 (91–92). С. 45, 47.
18. Лісничук О., Сушко О. Чи є політико-економічні групи перешкодою для політичного розвитку України : монографія. Київ : Фонд ім. Фрідріха Еберта, Регіональне представництво в Україні, Білорусі та Молдові, 2023. 134 с.
19. Маринович М. Митрополит Андрей Шептицький і принцип «позитивної суми». Львів : Видавництво Старого Лева. 2019. 226 с.
20. Міненко М. А. Інституційна спроможність фахових об'єднань в Україні. *Маркетинг в Україні*. 2009. № 3. С. 42–49.
21. Національна єдність у конкурентному суспільстві : аналітична доповідь. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 48 с.
22. Некряч А. І. Місцеве самоврядування сучасної України як предмет політологічного аналізу: дис. д-ра політ. наук: 23.00.02 – політичні процеси та інститути / НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. Київ, 2003. 444 с.

23. Перегуда Є. В. Виконавча влада України: політико-правові аспекти модернізації : монографія. Київ : Логос, 2021. 184 с.
24. Політика суспільних реформ: стратегія, механізми, ресурси / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. 478 с.
25. Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності / О. Г. Аркуша, С. О. Біла, В. Ф. Верстюк та ін.; гол. ред. В. М. Литвин. Київ : НікаЦентр, 2020. 898 с.
26. Політичне поле України у ситуації суспільної кризи: влада, опозиція, політичні партії, громадські організації / за ред. О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 264 с.
27. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.
28. Резнік О. Громадянські практики українців за роки незалежності. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 років Незалежності. 2021. Вип. 8 (22). 130 с.
29. Рогатюк І. В. Повідомлення про підозру: значення інституту та проблеми правозастосування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2015. № 3. С. 122-130.
30. Годика Ю. Н., Яворский В. Д. Президент України: конституційно-правовий статус : монографія. Харків : Факт, 2019. 256 с.
31. Україна: політична історія. ХХ – початок ХХІ століття. Розділ V. Політичний досвід самостійної України. §1. Державне будівництво: проблема еліт і лідерства. Київ : Парламентське видавництво, 2017. С. 948–972.
32. Шайгородський Ю. Ж. Взаємодія політичних інститутів та інститутів громадянського суспільства в Україні. Трансформація політичних інститутів України : проблеми теорії і практики : монографія. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. С. 92–143.
33. Щодо трансформації політичної системи в контексті європейської інтеграції: аналітична записка. URL: <https://surli.cc/letslr>

34. Ярема В. Президент України та Кабінет Міністрів України в системі формування політичних рішень. Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації : аналітична доповідь. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. С. 96–97, 104–105.

35. Armony A. *The Dubious Link: Civic Engagement and Democratization*. Stanford: Stanford University Press, 2004. Tables, figures, bibliography, index, 297 p.

36. Roller E. *The Performance of Democracies Political Institutions and Public Policies*. Oxford : Oxford University Press, 2005. 94 p.

37. McCoy J. Polarization and the Global Crisis of Democracy; Common Patterns, Dynamics, and Pernicious Consequences for Democratic Polities. *American Behavioral Scientist*. 2018. 62 (1). 124-157 p.

38. Weber M. *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley : University of California Press, 1978. 1469 p.

40. Zarembo K., Martin E. Civil society and sense of community in Ukraine: from dormancy to action. *European Societies*. 2023. 456 p.